

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۳، پاییز ۱۳۸۶

رابطه بین سطح توسعه یافتگی روستاهای استان تهران و مهاجرت به شهر تهران

محمود جمعه پور*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۵/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۶/۷/۲

چکیده

مهاجرت بین سکونتگاه‌های شهری و روستایی در حد متناسب، بخشی از جریان منطقی تعامل فضایی بین آنها به شمار می‌رود که برای تداوم فرآیند توسعه و تکامل این جوامع ضروری است. اما مسئله مهاجرت بی‌رویه روستا-شهری از اساسی‌ترین مسائلی است که کشورهای جهان سوم با آن روبرو هستند. این مسئله دارای پیامدهای مختلف مثبت و منفی برای مبدأ و مقصد است. در این مقاله موضوع مهاجرت دائمی خانوارهای روستایی به شهر تهران با این فرض بررسی شده است که بین سطح توسعه یافتگی روستاها و میزان، شدت و جهت جریان مهاجرت روستا به شهر رابطه وجود دارد. این پیمایش در سطح ۱۵ روستا در محدوده استان تهران که به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای از بین کل روستاهای استان انتخاب شده‌اند انجام گرفته است. براساس اطلاعات گردآوری شده ابتدا سطح توسعه روستاهای انتخابی تعیین و سپس رابطه بین سطح توسعه یافتگی آنها با مهاجرت دائمی خانوارهای روستایی به شهر مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتیجه بررسی نشان می‌دهد که بین مهاجرت روستاییان به شهر تهران و سطح

کلید واژه‌ها: مهاجرت روستایی / توسعه یافتگی / استان تهران (روستاها) / تهران (شهر).

* * *

مقدمه و طرح مسئله

مهاجرت روستاییان به شهرها و رشد سریع شهری پیامد عدم تعادل در مجموعه سکونت‌گاه‌های شهری و روستایی و سطح نابرابر توسعه این جوامع است. حل این مسئله نیز مستلزم کاهش عدم تعادل و کم کردن فاصله توسعه یافتگی شهرها و روستاها از طریق کم کردن سطح توسعه نیافتگی روستاهاست. یکی از اهداف برنامه‌ریزی توسعه کمک به اقشار فقیرتر و مناطق کمتر توسعه یافته یک کشور است که بیشتر شامل مناطق روستایی است.

به لحاظ اجتماعی جامعه ملی متشکل از دو جامعه روستایی و شهری است که نظام اجتماعی را به وجود می‌آورند. این دو جزء دارای ارتباط متقابل و تعامل دائمی‌اند و نحوه ارتباط بین آنها ماهیت جامعه سرزمینی را شکل می‌دهد. پیوندی که دارای ماهیت ارگانیک است و معنی آن این است که هر گونه نارسایی در هر کدام از این اجزا، به جزء دیگر سرایت کرده و قرار نگرفتن هر جزء در جایگاه مناسب خود باعث نارسایی در کارکرد آن بخش و کل نظام می‌شود.

تجربه چند دهه اخیر در زمینه برنامه‌ریزی توسعه و وضعیت جامعه روستایی نشان می‌دهد که این بخش از جامعه از جایگاه مناسبی برخوردار نبوده و نگاه نابرابر به جامعه شهری و روستایی پیامدهای نامناسبی همچون دوگانگی در سطح جامعه شهری و روستایی و سطوح منطقه‌ای، تشدید فقر در جامعه روستایی، موج مهاجرت به شهرها و تخلیه روستاها، بدون استفاده ماندن بسیاری از منابع تولید کشاورزی، کاهش میزان تولید و افزایش وابستگی کشور به مواد غذایی وارداتی و بروز مشکلات شهری در

مهاجرت گسترده و بی‌رویه روستاییان به شهرها مشکلات بسیاری را برای هر دو بخش جامعه شهری و روستایی به همراه دارد. هر چند به طور طبیعی مهاجرت و جابجایی جمعیت بین نقاط روستایی و شهری و سطوح مختلف سکونتگاه‌ها بخشی از فرآیند نظام اجتماعی و اقتصادی برای افزایش تعادل و پایداری و سازوکاری به‌منظور بهبود و ارتقای نظام است، به طوری که فقدان آن منجر به کاهش کارایی نظام جامعه و افزایش ناپایداری آن می‌شود؛ اما همین پدیده، چنانچه از قاعده و توان بخش‌های مختلف جامعه خارج شود باعث بروز مشکلات گسترده در سطح جامعه شهری و روستایی می‌شود. بدیهی است که در این جریان دو سر طیف یعنی برخوردارترین و محروم‌ترین نقاط بیشترین سهم را دارند و با پیامدهای آن بیشتر روبرو هستند. در بسیاری از کشورهای جهان سوم شهرهای مرکزی بیشترین سهم از موج مهاجرت روستاییان را تحمل می‌کنند و نواحی روستایی محروم‌تر نیز بیشترین مهاجرفرستی را دارند. در باره علت این پدیده تحقیقات بسیاری انجام شده است و دلایل مختلفی نیز برای آن ذکر شده است.

درک عوامل تعیین‌کننده مهاجرت از روستا به شهر و رابطه بین مهاجرت و فرصت‌های مربوطه در مناطق شهری و روستایی در تجزیه و تحلیل مسائل شهری و روستایی از جمله اشتغال یا دیگر مشکلات شهری و برنامه‌ریزی توسعه روستایی بسیار مهم است.

با توجه به نقش عوامل مختلف در مهاجرت و تأثیر متفاوت این عوامل در شرایط و مناطق گوناگون به نظر می‌رسد که برای توضیح کامل سازوکار مهاجرت به جای نگرش انتزاعی به عوامل متعدد و جداگانه، مجموعه عمل این عوامل در ارتباط با همدیگر باید در نظر گرفته شود که سطح توسعه هر جامعه انعکاس آن است. در ایران، پس از انقلاب اسلامی با توجه به شکاف عمیق و گسترده بین مناطق

علی‌رغم فعالیت‌های گسترده و موفقیت‌های نسبی در زمینه تأمین نیازهای اساسی در سطح جامعه روستایی، به‌نظر می‌رسد که هزینه کردن بخش قابل توجهی از سرمایه‌ها در بخش‌های مصرفی و خدماتی به جای بخش تولید، نتوانسته است اهداف نهایی توسعه روستایی، یعنی کاهش مهاجرت بی‌رویه روستا - شهری و خودکفایی در تولید مواد غذایی را برآورده سازد.

به عبارت دیگر در دهه‌های اخیر، عقیده قالب در برنامه توسعه روستایی این بوده است که از طریق کاهش تفاوت بین شهرها و روستاها و افزایش سطح دسترسی روستاها به امکانات و خدمات اولیه یا تأمین نیازهای اساسی می‌توان مهاجرت روستاییان را به شهرها کاهش داد. از میان اهداف توسعه روستایی در دهه اول پس از انقلاب می‌توان به این موارد اشاره کرد: رفع ستم و تبعیض از کشاورزان و عشایر که سهم عظیمی در تولید مواد غذایی دارند، تغییر جهت منطقی مهاجرت در سطح کشور و بخش‌ها، تغییر ساختار اقتصاد مصرفی به تولیدی در زمینه کشاورزی و (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۳). خدمات‌رسانی گسترده به روستاها در سال‌های بعد از انقلاب را می‌توان در این زمینه توضیح داد.

در این تحقیق، مسئله اصلی بررسی وضعیت مهاجرت روستاییان به شهر و هدف اصلی بررسی شناسایی رابطه بین سطح توسعه روستاها و مهاجرت است. این تحقیق،

مبانی نظری مهاجرت روستایی

مهاجرت روستایی عبارت است از ترک موقت یا دائم روستا از سوی روستاییان به مقصد شهر که با هدف یافتن کار و اشتغال، کسب درآمد بهتر، استفاده از امکانات و خدمات شهری و یا استفاده از مزایای زندگی در شهرها صورت می‌گیرد. مهاجرت روستا - شهری از ابعاد مختلف، پدیده‌ای جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی قلمداد می‌شود که پیامدهایی به همین گستردگی نیز می‌تواند داشته باشد. با توجه به ابعاد وسیع مهاجرت روستایی نظریه‌های مختلفی در مورد آن ارائه شده است. از این جمله می‌توان به نظریه‌های راونشتین^(۱) در طرح قوانین جذب و دفع، توجه استافر^(۲) و زیپف^(۳) به عوامل میانی، نظریه هاگراستراند^(۴) در زمینه رابطه بین مهاجرت و منطقه، سرمایه‌گذاری انسان در امر مهاجرت که شولتز^(۵) و سجاستد^(۶) مطرح کرده‌اند و تحلیل عوامل میانی در قالب نظریه جذب و دفع لوری^(۷) و راجرز^(۸) اشاره کرد (پاپلی یزدی و امیر ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۱۵۵).

از دیدگاه کارکردگرایان، مهاجرت ناشی از عدم تعادل‌های اقتصادی و اجتماعی بین مناطق مختلف است و هر گونه تغییری در جامعه به منظور برقراری تعادل و هماهنگی روی می‌دهد. مهاجرت نیز در اصل نوعی تغییر در جوامع به شمار می‌رود. در این شرایط بعضی از عوامل روی افراد روستایی فشار وارد می‌آورند و موجب خارج شدن

صاحب نظران وابستگی بر این عقیده اند که علت های مهاجرت را نمی توان از اثرات آن جدا کرد. زیرا مهاجرت از یک طرف معلول توسعه نابرابر و از طرفی عامل گسترش و تعمیق توسعه نابرابر است. به طور کلی نظریه پردازان وابستگی، مهاجرت از روستا به شهر را در کشورهای جهان سوم پدیده ای جدید در ارتباط با گسترش سرمایه داری وابسته در این کشورها می دانند. آنان عامل دافعه جمعیت را باور دارند و علت مهاجرت را بیشتر نابرابری سطح توسعه روستا و شهر می دانند، گرچه این توسعه وابسته است. به هر جهت تمرکز سرمایه در یک محیط و بی توجهی به محیط دیگر و یا ایجاد تغییرات انتخابی در محیط دوم عامل حرکت جمعیت از روستا به شهر فرض می شود.

از نظر این گروه مهاجرت نه تنها نمود وابستگی کشورهای جهان سوم است بلکه خود باعث تقویت وابستگی این کشورهاست. از نظر آنها مهاجرت از یک سو عامل تقویت توسعه نیافتگی منطقه مهاجر فرست و از سوی دیگر عامل ایجاد تشدید نارسایی های منطقه مهاجر پذیر است (لهسایی زاده، ۱۳۶۸: ۱۴).

بر اساس نظریه دگرگونی و توسعه ریچموند^(۹) و ورما^(۱۰)، دگرگونی جامعه از نظام کشاورزی سنتی به صنعتی - شهری متأثر از عواملی است که با پیامدهای خود دوگانگی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در جوامع در حال توسعه به همراه می آورد که به طور مستقیم و غیرمستقیم به مهاجرت روستایی منجر می شود (تقوی، ۱۳۷۱: ۸۳). اولین و معروف ترین مدل توسعه که حداقل به طور تلویحی به جریان انتقال نیروی کار از روستا به شهر توجه کرد، از سوی آرتور لویس^(۱۱)

در اغلب تحقیقات اولیه درباره مهاجرت، بر عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، روانی، جغرافیایی، ارتباطی به صورت انتزاعی تأکید می‌شد، اکنون توافق همه‌جانبه‌ای در این مورد وجود دارد که مهاجرت از روستا به شهر بیشتر تحت تأثیر عوامل اقتصادی است (تودارو، ۱۳۷۰: ۲۲).

نظریه مهاجرتی مایکل تودارو سعی کرده است تا مهاجرت شدت یافته از روستا به شهر را با بیکاری رو به رشد شهری توضیح دهد. فرضیه آغازین وی این است که به طور کلی مهاجرت پدیده‌ای اقتصادی است و با وجود بیکاری، تصمیم به مهاجرت منطقی است. فرض اساسی این مدل آن است که مهاجرت روستا - شهری تا هنگامی ادامه می‌یابد که در آمد واقعی شهری مورد انتظار از درآمد حقیقی کشاورزی در نهایت بیشتر شود. یعنی مهاجران روستایی بالقوه طوری رفتار می‌کنند که حداکثر مطلوبیت را به دست آورند (تودارو، ۱۳۶۷: ۴۴).

نتایج تحلیل اقتصادی جریان مهاجرت از مناطق روستایی کشورهای کمتر توسعه‌یافته^(۱۴) معمولاً نظریه نئوکلاسیک و نظریه درآمد مورد انتظار تودارو را اثبات می‌کند. یعنی در اکثر موارد، اختلاف بین دستمزدها یا درآمدهای مناطق یکی از علل اصلی مهاجرت است و سبب مهاجرت به مناطق خاص می‌شود. تفاوت در نرخ بیکاری و انتظار شغل نیز بر اساس نظر تودارو باعث مهاجرت می‌شود (Taylor and Martin, 2000: 21).

در دهه ۱۹۶۰، تحقیقات بسیاری در مورد مهاجرت کشاورزان و ارتباط بازار کار در مناطق روستایی و شهری صورت گرفت که نمونه آن مطالعاتی است که بیشاپ^(۱۵) در سال ۱۹۷۶ انجام داد و در گزارش کمیسیون مشاوره ملی رییس جمهوری آمریکا در زمینه فقر روستایی مطرح شد. بر پایه این گزارش اختلاف شدید درآمد مناطق کشاورزی و غیر کشاورزی و عدم توانایی بازار کار برای انتقال نیروی انسانی کافی از مناطق کشاورزی دلیل اصلی مهاجرت بوده است (Bishop, 1967).

تصمیم به مهاجرت می‌تواند به علت اطمینان در مورد دستمزد و محرومیت نسبی در روستا باشد که به خانواده‌های روستایی فشار می‌آورد تا با مهاجرت، مخاطرات را کاهش و الگوی سرمایه‌گذاری روی فرزندان را تغییر دهند. مهاجرت حاصل آمال مردم برای بهبود نسبی موقعیت خود در پلکان طبقات اقتصادی است. مردمی که در مناطق عقب‌مانده زندگی می‌کنند، خود را به طور نسبی محروم احساس می‌کنند و می‌خواهند با مهاجرت از آن جلوگیری کنند (گاتاک، ۱۳۸۰).

روش‌شناسی تحقیق

با نگاهی به نظریات گوناگون در مورد مهاجرت روستا - شهری، این پژوهش با این فرض که مهاجرت روستا - شهری بسیار پیچیده‌تر از آن است که به وسیله تفاوت‌های سطحی جامعه شهری و روستایی همچون تفاوت در دسترسی به خدمات توضیح داده شود، و با تأکید بر نقش عوامل اقتصادی از جمله درآمد و شغل انتظاری تودارو، در سطح یک ناحیه جغرافیایی مشخص و محدود انجام شده است. ناحیه‌ای که نمونه خوبی از تأثیر سرمایه‌داری وابسته بر فضای جغرافیایی و پیامدهای آن به صورت دوگانگی و نابرابری را به نمایش می‌گذارد.

هدف اصلی این پژوهش شناخت رابطه بین سطح توسعه‌یافتگی روستاها و مهاجرت به شهر و اهداف فرعی آن، شناسایی رابطه بین اندازه جمعیت، میزان و سطح برخورداری از خدمات و مهاجرت روستاییان به شهر است.

این پژوهش که به صورت نمونه‌ای در تعدادی از روستاها در سطح استان تهران انجام گرفته در پی پاسخگویی به این سؤالات است:

۱- آیا بین سطح توسعه‌یافتگی روستاهای استان تهران و مهاجرت روستایی به شهر تهران رابطه‌ای وجود دارد؟

۲- آیا بین میزان برخورداری از خدمات در روستاهای منطقه با مهاجرت روستایی به شهر تهران رابطه‌ای وجود دارد؟

۳- آیا بین اندازه جمعیتی روستاها و مهاجرت به شهر ارتباط وجود دارد؟

جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق، روستاهای با جمعیت ۱۰۰ نفر و بالاتر استان تهران است. این استان در سال ۱۳۷۵، دارای ۱۰ شهرستان و ۲۱۹۰ آبادی، دارای سکنه بوده است که از این تعداد، ۱۳۰۴ آبادی جمعیت ۱۰۰ نفر و بالاتر داشته‌اند. روستاهای با جمعیت ۱۰۰ نفر و بیشتر ۵۹/۵ درصد کل آبادی‌های استان را شامل می‌شود که حدود ۹۷ درصد جمعیت روستایی استان را در خود داشته‌اند. طبق سرشماری مذکور جمعیت روستایی استان تهران، در سال ۱۳۷۵ برابر با ۱۷۷۱۳۰۶ نفر بوده است که ۳۶۸۶۶۰ خانوار روستایی از کل ۲۵۹۵۵۰۴ خانوار استان یا حدود ۱۴/۲ درصد خانوارهای استان را شامل می‌شده است.

روش نمونه‌گیری

با توجه به تعداد زیاد روستاها و تنوع جمعیتی، جغرافیایی، اقتصادی و معیشتی آنها و با توجه به نوع تحقیق که در دو سطح روستا و خانوار روستایی باید انجام می‌گرفت، ابتدا از بین شهرستان‌های استان با در نظر داشتن گوناگونی در زمینه‌های مختلف شش شهرستان تهران، دماوند، شمیران، شهریار، اسلامشهر و ساوجبلاغ و سپس در سطح این شهرستان‌ها ۱۴ روستا، به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای غیرنسبی انتخاب شده‌اند. در طبقه‌بندی روستاها علاوه بر تعداد جمعیت به عنوان

- ۱- پرسشنامه اطلاعاتی در مورد روستا؛
 - ۲- پرسشنامه اطلاعاتی در مورد خانوارها؛ و
 - ۳- پرسشنامه سنجش انگیزه‌ها، دلایل و عوامل مهاجرت بوده است.
- پس از جمع آوری اطلاعات میدانی و استخراج آنها، با توجه به اینکه میزان برخورداری از خدمات یکی از متغیرهای مستقل اصلی بوده است، به منظور استاندارد کردن سطح برخورداری و فراهم ساختن امکان مقایسه بین روستاها، به کمک مدل‌های کمی درجه‌بندی، روستاها از نظر میزان برخورداری از خدمات درجه‌بندی شده‌اند.

یافته‌ها

وضعیت موجود روستاهای نمونه

در مجموع روستاهای نمونه انتخاب شده دارای ۲۲۸۴۰ نفر جمعیت بوده‌اند. دامنه جمعیتی روستاهای نمونه بین ۳۰۰ تا ۳۰۰۰ نفر در نوسان بوده است. میانگین جمعیت روستاهای مذکور ۱۶۳۱/۴ و انحراف معیار جمعیت ۱۰۸۵/۶ بوده است. این روستاها حدود ۳ درصد کل روستاها و حدود ۲/۸ درصد جمعیت روستایی شهرستان‌های انتخابی را تشکیل می‌دهند (جدول ۱).

وضعیت برخورداری روستاهای نمونه

با توجه به یکی از اهداف تحقیق که تعیین رابطه بین مهاجرت روستایی و سطح برخورداری روستاها از امکانات و خدمات است، وضعیت موجود روستاهای نمونه از نظر وجود یا فقدان امکانات مختلف رفاهی، آموزشی، بهداشتی، اداری و ... بررسی شده است. وضعیت روستاهای مذکور از نظر برخورداری از ۲۳ نوع خدمت بر اساس ضرایب در نظر گرفته شده برای انواع خدمات در پیوست ۱ آمده است. داده‌های جمع‌آوری شده در مورد بود یا نبود خدمات در روستاهای مورد بررسی، امتیاز هر خدمت، و ضریبی که برای سال ایجاد هر خدمت در روستا در نظر گرفته شده است، امتیاز هر روستا را نشان می‌دهد. برای وجود هر دبستان ۲ امتیاز و برای سال تأسیس ضریب ۰/۱ در نظر گرفته شده است و حاصل جمع امتیاز خدمت با ضریب سال ضرب در تعداد سال‌هایی که از تأسیس خدمت می‌گذرد، امتیاز دبستان برای هر روستا را نشان می‌دهد. با در نظر گرفتن سال تأسیس و ضریب آن تأثیر متفاوت بود یا نبود خدمت بر مهاجرت از روستا نشان داده شده است. همچنین از این طریق مقیاس داده‌ها یکسان شده است و می‌توان روستاها را براساس مجموع امتیازی که از خدمات به دست آورده‌اند رتبه‌بندی نمود یا از مدل‌های کمی برای تعیین درجه برخورداری روستاها از خدمات استفاده کرد (پیوست ۱).

امتیاز هر خدمت و ضریب سال تأسیس در جدول ۲ آمده است. هرچند میزان امتیازی که روستاها کسب کرده‌اند تا حدودی رتبه آنها را از نظر وضعیت خدماتی نشان می‌دهد، ولی به‌منظور رتبه‌بندی دقیق‌تر و تعیین درجه برخورداری آنها از مدل تاکسونومی استفاده شده است.

جدول ۱- موقعیت و جمعیت روستاهای نمونه مورد بررسی در سال ۱۳۸۴

ردیف	نام روستا	دهستان	شهرستان	جمعیت به نفر
۱	حصار بالا	تاررود	دماوند	۴۸۰
۲	سنگان بالا	سولقان	تهران	۱۶۰۰
۳	سولقان	سولقان	تهران	۳۶۰۰
۴	قشلاق	جوقین	شهریار	۳۰۰
۵	رودک	رودبار قصران	شمیرانات	۷۶۶
۶	آبعلی	آبعلی	دماوند	۲۸۰۰
۷	مرانک	جمع آبرود	دماوند	۱۹۳۷
۸	جور		دماوند	۳۸۳
۹	وادان	جمع آبرود	دماوند	۱۵۵۸
۱۰	حسین آباد	ده عباس	اسلامشهر	۱۵۰۰
۱۱	بختیار	تنکمان	ساوجبلاغ	۲۸۱۶
۱۲	سنگان	سولقان	تهران	۳۰۰۰
۱۳	حصار پایین	تاررود	دماوند	۵۰۰
۱۴	ابراهیم آباد	رامچین	ساوجبلاغ	۱۶۰۰
جمعیت کل				۲۲۸۴۰
میانگین جمعیت				۱۶۳۱/۴
انحراف معیار جمعیت				۱۰۸۵/۶

منبع: جمعه پور، ۱۳۸۴

جدول ۲- امتیاز هر خدمت و ضریب سالانه

ردیف	نوع خدمت	امتیاز خدمت	ضریب سالانه
۱	آب	۱	۰/۱
۲	برق	۳	۰/۱
۳	تلفن	۰/۵	۰/۱
۴	دبستان	۲	۰/۱
۵	مدرسه راهنمایی	۳	۰/۱
۶	دبیرستان	۵	۰/۱
۷	مدرسه شبانه‌روزی	۸	۰/۱
۸	ماما	۰/۴	۰/۰۵
۹	خانه بهداشت	۵	۰/۱
۱۰	مرکز بهداشت	۷	۰/۱
۱۱	درمانگاه	۱۰	۰/۱
۱۲	شعبه فروش نفت	۱	۰/۱
۱۳	شرکت تعاونی	۳	۰/۱
۱۴	مرکز خدمات روستایی	۳	۰/۱
۱۵	فروشگاه تعاونی	۱/۵	۰/۱
۱۶	دفتر پست	۱	۰/۱
۱۷	دهداری	۷	۰/۱
۱۸	بانک	۶	۰/۱
۱۹	کتابخانه	۲	۰/۱
۲۰	پمپ بنزین	۳	۰/۱
۲۱	حمام	۰/۵	۰/۰۲

منبع: جمعه‌پور، ۱۳۸۴

تعیین میزان برخورداری روستاهای نمونه بر اساس مدل تاکسونومی

یکی از تکنیک‌های مشهور در زمینه تعیین درجه برخورداری یا عدم برخورداری از امکانات و خدمات، درجه رفاه و تعیین سطح توسعه و اولویت‌بندی مناطق یا نقاط مختلف، تحلیل تاکسونومی و نوع خاصی از این تکنیک به نام تاکسونومی عددی^(۱۶) است. تاکسونومی روش مناسبی برای درجه بندی، طبقه بندی و مقایسه مناطق یا سکونتگاه‌های مختلف با توجه به درجه توسعه و مدرن بودن آنهاست (داتا، ۱۳۶۵: ۵).

اولین مرحله در این مدل، تشکیل ماتریس داده‌ها یا جدول اطلاعات پایه است که در آن متغیرهای خدماتی انتخاب شده به منظور سطح بندی به صورت داده‌های نسبی درآمده است (پیوست ۱). پس از تشکیل جدول اطلاعات پایه، (پیوست ۱ یا ماتریس A) برای اینکه مقایسه و درجه بندی به درستی انجام شود، داده‌های ماتریس A بر اساس فرمول Z استاندارد شده است. با اعمال فرمول فوق ماتریس جدیدی به دست می‌آید که در آن داده‌ها دارای مقیاس استاندارد و واحد یکسانی هستند (پیوست ۲).

پس از استاندارد کردن داده‌ها برای به دست آوردن ترتیب قرارگیری روستاها و درجه برخورداری آنها، سرمشق برخورداری خدماتی (ضریب Cio) و در گام نهایی درجه برخورداری خدماتی روستاها یا ضریب di به کمک مدل محاسبه شده است. di یک شاخص کمی است که اندازه آن بین صفر و یک است. هر چه مقدار di به صفر نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده برخورداری بالاتر و هر چه به یک نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده برخورداری کمتر است. به عبارت دیگر مقدار di با درجه برخورداری رابطه معکوسی را نشان می‌دهد.

درجه برخورداری روستاهای نمونه و رتبه برخورداری هر روستا در بین روستاهای نمونه بر اساس روش تاکسونومی مشخص شده است (جدول ۳) بر اساس درجه برخورداری به دست آمده روستاهای آبعلی، سولقان و رودک به ترتیب برخورداری و حسین‌آباد محروم‌ترین روستا بوده‌اند.

بنابراین با توجه به فرض تحقیق که بین درجه برخورداری از خدمات و میزان مهاجرت از روستا رابطه وجود دارد، میزان برخورداری محاسبه شده به عنوان متغیر مستقل برای آزمون فرض مذکور مورد استفاده قرار می‌گیرد.

جدول ۳- درجه برخورداری خدماتی روستاهای نمونه و رتبه آنها

رتبه برخورداری خدماتی	درجه برخورداری خدماتی (di)	سرمشق توسعه خدماتی (Cio)	جمعیت	نام روستا	ردیف
۷	۰/۸۷۸۶۶۵	۱۱/۳۲۸	۴۸۰	حصار بالا	۱
۱۲	۰/۹۱۸۹۶۵	۱۱/۸۴۷	۱۶۰۰	سنگان بالا	۲
۲	۰/۷۹۲۶۰۹	۱۰/۲۱۸	۳۶۰۰	سولقان	۳
۱۳	۰/۹۷۶۷۲۴	۱۲/۵۹۲	۳۰۰	قشلاق	۴
۳	۰/۸۱۵۶۲۵	۱۰/۵۱۵	۷۶۶	رودک	۵
۱	۰/۷۷۱۱۷۴	۹/۹۴۲	۲۸۰۰	آبعلی	۶
۵	۰/۸۵۷۲۱	۱۱/۰۵۱	۱۹۳۷	مرانک	۷
۹	۰/۸۹۶۳۵۱	۱۱/۵۵۶	۳۸۳	جور	۸
۴	۰/۸۳۷۹۴	۱۰/۸۰۳	۱۵۵۸	وادان	۹
۱۴	۰/۸۹۲۴۳۵	۱۲/۶۶۵	۱۵۰۰	حسین آباد	۱۰
۸	۰/۸۷۸۷۶۷	۱۱/۳۲۹	۲۸۱۶	بختیار	۱۱
۱۱	۰/۹۱۶۶۸۵	۱۱/۸۱۸	۳۰۰۰	سنگان	۱۲
۱۰	۰/۸۸۸۵۸۸	۱۱/۴۵۵	۵۰۰	حصار پایین	۱۳
۶	۰/۸۶۹۷۸۱	۱۱/۲۱۳	۱۶۰۰	ابراهیم آباد	۱۴
		۱۱/۳۰۹۴۳	میانگین سرمشق توسعه		
		۰/۷۹۱۱۸۵	انحراف معیار سرمشق توسعه		

منبع: جمعه‌پور، ۱۳۸۴

تعیین درجه توسعه یافتگی روستاهای نمونه

با توجه به این که درجه برخورداری از خدمات، تنها یکی از ابعاد توسعه روستاها را نشان می‌دهد، برای تعیین درجه توسعه روستاها متغیرهای تولیدی و اقتصادی به متغیرهای خدماتی افزوده شده است و مجدداً روستاها با در نظر گرفتن مجموعه متغیرهای خدماتی، اقتصادی و تولیدی بر اساس مدل تاکسونومی درجه بندی شده‌اند. برای تعیین درجه توسعه از ۲۵ متغیر استفاده شده است که علاوه بر ۲۱ متغیر خدماتی قبلی پنج متغیر سرانه ماشین‌آلات، وسیله حمل و نقل عمومی، سرانه زمین کشاورزی، سرانه دام و درآمد ماهیانه خانوارها نیز اضافه شده است. ترتیب به دست آمده بر اساس مجموعه متغیرهای مذکور به عنوان درجه توسعه یافتگی روستاهای نمونه در نظر گرفته شده است. وضعیت متغیرهای اضافه شده به متغیرهای خدماتی در روستاهای نمونه در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴- وضعیت متغیرهای اقتصادی، تولیدی و زیربنایی (نسبی شده) در روستاهای نمونه

ردیف	نام روستا	ماشین‌آلات	وسیله حمل و نقل عمومی	سرانه معادل زمین کشاورزی	سرانه معادل واحد دامی	درآمد ماهیانه خانوار به ریال
۱	حصار بالا	۱۰۹	۵	۰/۱	۰/۳۱	
۲	سنگان بالا	۳۶/۷	۸	۰/۲۸	۰/۰۸	
۳	سولقان	۳۶۰	۰	۰/۵۳	۰/۷	
۴	قشلاق	۱۸	۰	۰/۸	۸	
۵	رودک	۲۲۱/۱	۱۰	۰/۲	۶/۷	
۶	آبعلی	۸۶/۵	۸	۰/۰۴	۵/۲	
۷	مرانک	۴۳۰	۸	۰/۲۹	۴/۸۴	
۸	جور	۹/۹	۵	۰/۱۴	۵/۵	
۹	وادان	۳۶۷	۸	۰/۶	۰/۳۷	
۱۰	حسین آباد	۱۳۴	۵	۰/۰۳	۰/۷	
۱۱	بختیار	۱۳۰	۸	۰/۱۸	۸/۸۶	
۱۲	سنگان	۵۵/۵	۸	۰/۲۸	۳/۴	
۱۳	حصار پایین	۲۳/۵	۵	۰/۲۷	۰/۱۲	
۱۴	ابراهیم آباد	۱۵	۵	۰/۲۹	۳/۴	۱۵۰۰۰۰۰

منبع: جمعه پور، ۱۳۸۴

برای نسبی کردن داده‌های مربوط به متغیرهای اضافه شده، متغیر انواع ماشین‌آلات و وسایل حمل و نقل عمومی امتیازبندی و متغیر انواع زمین‌های کشاورزی و دام به معادل زمین زراعی آبی و واحد دامی تبدیل شده‌اند. در معادل سازی زمین‌های کشاورزی، زمین زراعی آبی به عنوان مبنا و معادل ۱ واحد در نظر گرفته می‌شود و سایر اراضی به نسبت ارزش مقایسه‌ای که دارند به آن تبدیل می‌شوند، چنان‌که هر هکتار زمین دیم معادل ۰/۴ و هر هکتار باغ معادل ۳ در نظر گرفته می‌شود و مجموع اراضی به دست آمده به عنوان معادل زمین زراعی آبی شناخته می‌شود. در مورد واحد دامی نیز گوسفند به عنوان واحد مبنا و معادل ۱ واحد در نظر گرفته می‌شود و سایر انواع دام‌ها به نسبت ارزش مقایسه‌ای به آن تبدیل می‌شوند. مبنای واحد دامی نیز مقدار غذای مورد نیاز انواع دام در هر شبانه‌روز است که معادل یک کیلو جو در نظر گرفته می‌شود (جمعه‌پور، ۱۳۷۵: ۲۳۴) جدول‌های ۵، ۶، ۷ و ۸ امتیاز ماشین‌آلات، وسایل حمل و نقل عمومی و معادل واحد زمین زراعی و واحد دامی را نشان می‌دهند.

جدول ۵- امتیازبندی انواع ماشین‌آلات

نوع ماشین‌آلات	امتیاز	نوع ماشین‌آلات	امتیاز
سواری	۱	تراکتور	۲
اتوبوس	۵	تریلر	۱۰
مینی‌بوس	۳	کمباین	۸
کامیون	۴	موتور سیکلت	۰/۲
وانت	۱/۵		

منبع: جمعه پور، ۱۳۸۴

جدول ۶- امتیاز در نظر گرفته شده برای انواع وسایل حمل و نقل عمومی

نوع وسیله حمل و نقل عمومی	امتیاز	نوع وسیله حمل و نقل عمومی	امتیاز
تاکسی و سواری	۵	مینی‌بوس	۳
		اتوبوس	۲

منبع: جمعه پور، ۱۳۸۴

جدول ۷- معادل زمین زراعی آبی

انواع زمین کشاورزی	زمین آبی	زمین دیم	زمین باغ
معادل زمین زراعی به هکتار	۱	۰/۴	۳

منبع: جمعه پور، ۱۳۸۴

جدول ۸- معادل واحد دامی

انواع دام و طیور	معادل واحد دامی به راس	انواع دام و طیور	معادل واحد دامی
گوسفند	۱	طیور	۰/۰۴
بز	۰/۸	واحد دامداری	۲۰۰
گاو	۵	واحد گاوداری	۲۵۰
اسب	۵		
الاغ	۳		

منبع: جمعه پور، ۱۳۸۴

متغیرهای معادل زمین کشاورزی آبی و معادل واحد دامی در روستاهای نمونه به صورت سرانه محاسبه شده‌اند تا امکان مقایسه توان اقتصادی روستاها بر اساس مقیاس نسبی بهتر فراهم شود. حال با توجه به مجموعه متغیرهای خدماتی و قابلیت‌های اقتصادی روستا مدل تاکسونومی برای درجه‌بندی روستاها با ۲۵ متغیر مندرج در پیوست ۱ و جدول ۴ اجرا شده است. نتایج حاصل از اجرای مدل به عنوان درجه توسعه‌یافتگی روستاهای نمونه در جدول ۹ آمده است.

جدول ۹- درجه و رتبه توسعه‌یافتگی روستاهای نمونه بر اساس مدل تاکسونومی

ردیف	نام روستا	جمعیت	سرمشق توسعه (Cio)	درجه توسعه (di)	رتبه توسعه‌یافتگی
۱	حصار بالا	۴۸۰	۱۲/۳۳	۰/۸۹۸	۹
۲	سنگان بالا	۱۶۰۰	۱۲/۶۳	۰/۹۲	۱۱
۳	سولقان	۳۶۰۰	۱۱/۲۲	۰/۸۱۷	۳
۴	قشلاق	۳۰۰	۱۳/۲۲	۰/۹۶۲	۱۳
۵	رودک	۷۶۶	۱۱/۰۳	۰/۸۰۳	۲
۶	آبعلی	۲۸۰۰	۱۰/۷۹	۰/۷۸۶	۱
۷	مرانک	۱۹۳۷	۱۱/۴۱	۰/۸۳۰	۵
۸	جور	۳۸۳	۱۲/۳۹	۰/۹۰۳	۱۰
۹	وادان	۱۵۵۸	۱۱/۱۹	۰/۸۱۵	۴
۱۰	حسین آباد	۱۵۰۰	۱۳/۶	۰/۹۹۰	۱۴
۱۱	بختیار	۲۸۱۶	۱۱/۸	۰/۸۶۰	۶
۱۲	سنگان	۳۰۰۰	۱۲/۴۷	۰/۹۰۸	۸
۱۳	حصار پایین	۵۰۰	۱۲/۵۱۵	۰/۹۱۱	۱۲
۱۴	ابراهیم آباد	۱۶۰۰	۱۲/۰۶۷	۰/۸۷۹	۷
		میانگین سرمشق توسعه		۱۲/۰۵	
		انحراف معیار سرمشق توسعه		۰/۸۴۲	

منبع: جمعه‌پور، ۱۳۸۴

چنان‌که جدول ۹ نشان می‌دهد، بر اساس درجه توسعه محاسبه شده در بین روستاهای نمونه روستاهای آبعلی، رودک و سولقان به ترتیب توسعه یافته‌ترین و روستاهای حسین آباد و قشلاق توسعه‌نیافته‌ترین روستاها بوده‌اند. هر چند که با توجه به مقدار ضریب di مجموعه روستاهای نمونه و حتی توسعه‌یافته‌ترین آنها از سطح توسعه پایینی برخوردارند.

بنابراین با توجه به فرض تحقیق که بین درجه توسعه‌یافتگی روستاها و میزان مهاجرت از روستا رابطه وجود دارد، درجه توسعه محاسبه شده به عنوان متغیر مستقل برای آزمون فرض مذکور مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای اینکه بتوانیم بین رتبه‌های مختلف به دست آمده برای روستاهای مورد بررسی بر اساس عوامل مختلف مقایسه‌ای انجام دهیم، روستاها بر اساس عوامل مختلف رتبه‌بندی شده‌اند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- رتبه بندی روستاهای نمونه بر اساس عوامل مختلف

رتبه درجه توسعه یافتگی	رتبه درجه برخورداری خدماتی	رتبه مرکزیت خدماتی ^(۱۸)	رتبه جمعیتی ^(۱۷)	نام روستا	ردیف
۹	۷	۵	۱۲	حصار بالا	۱
۱۱	۱۲	۱۱	۶	سنگان بالا	۲
۳	۲	۱	۱	سولقان	۳
۱۳	۱۳	۱۳	۱۴	قشلاق	۴
۲	۳	۳	۱۰	رودک	۵
۱	۱	۲	۴	آبعلی	۶
۵	۵	۸	۵	مرانک	۷
۱۰	۹	۹	۱۳	جور	۸
۴	۴	۴	۸	وادان	۹
۱۴	۱۴	۱۴	۹	حسین آباد	۱۰
۶	۸	۷	۳	بختیار	۱۱
۸	۱۱	۱۰	۲	سنگان	۱۲
۱۲	۱۰	۱۲	۱۱	حصار پایین	۱۳
۷	۶	۶	۷	ابراهیم آباد	۱۴

منبع: جمعه‌پور، ۱۳۸۴

وضعیت مهاجرت روستا - شهری در روستاهای نمونه

اطلاعات مربوط به مهاجرت دائمی خانوارها از روستا به شهر در این تحقیق به عنوان متغیر وابسته از طریق دو پرسشنامه روستا و خانوار و با سؤال در مورد تعداد، نام و زمان مهاجرت خانوارها جمع‌آوری شده است و در مرحله استخراج با حذف خانوارهای مهاجری که نام آنها در دو پرسشنامه تکرار شده بود، آمار مربوط به تعداد خانوارهایی که از هر روستا مهاجرت کرده‌اند، گرد آورده شده است. در جدول ۱۱ تعداد خانوارهایی که در روستاهای نمونه به صورت دائم از روستا به شهر مهاجرت کرده‌اند آمده است.

جدول ۱۱- تعداد خانوارهایی که به صورت دائم به شهر مهاجرت کرده‌اند

ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد خانوارهای مهاجر قبل از انقلاب	تعداد خانوارهای مهاجر بعد از انقلاب	کل خانوارهای مهاجر از روستا	تعداد خانوارهای بازگشته به روستا
۱	حصار بالا	۴۸۰	۱۵	۱۹	۳۴	۵
۲	سنگان بالا	۱۶۰۰	۶۲	۷۴	۱۳۶	۴
۳	سولقان	۳۶۰۰	۲۶۰	۱۵۹	۴۱۹	۲
۴	قشلاق	۳۰۰	۲۰	۲۷	۴۷	۰
۵	رودک	۷۶۶	۵۵	۲۵	۸۰	۴
۶	آبعلی	۲۸۰۰	۱۷۰	۱۵۰	۳۲۰	۵
۷	مرانک	۱۹۳۷	۴۰	۷۰	۱۱۰	۴
۸	جور	۳۸۳	۴۰	۴۵	۸۵	۵
۹	وادان	۱۵۵۸	۳۰	۷۶	۱۰۶	۴
۱۰	حسین آباد	۱۵۰۰	۱۰	۲۰	۳۰	۵
۱۱	بختیار	۲۸۱۶	۹۰	۲۰۰	۲۹۰	۵
۱۲	سنگان	۳۰۰۰	۴۰	۱۹۰	۲۳۰	۱۲
۱۳	حصار پایین	۵۰۰	۱۰	۱۵	۲۵	۱۰
۱۴	ابراهیم آباد	۱۶۰۰	۳۵	۴۰	۷۵	۶

منبع: جمعه‌پور، ۱۳۸۴

بر اساس جدول ۱۱، تعداد خانوارهای مهاجر از روستاهای نمونه به صورت کل و به تفکیک دو مقطع، قبل و بعد از انقلاب، آمده است. همچنین میزان مهاجرت معکوس به روستا یا تعداد خانوارهایی که به روستا مهاجرت کرده‌اند نیز ذکر شده است. حال با توجه به آمار مربوط به تعداد مهاجرین هر روستا رابطه بین مهاجرت به عنوان متغیر وابسته و اندازه جمعیتی، درجه برخورداری خدماتی و درجه توسعه روستایی از طریق تحلیل همبستگی مورد آزمون قرار می‌گیرد.

تحلیل داده‌ها

محاسبه ضریب همبستگی رتبه‌های مختلف نشان می‌دهد که بین رتبه جمعیتی روستاهای نمونه و رتبه مرکزیت خدماتی و درجه برخورداری خدماتی روستاهای مذکور رابطه ضعیفی وجود دارد و این رابطه در سطح اطمینان ۹۹ و ۹۵ درصد و با پذیرش ۰/۰۱ و ۰/۰۵ خطا معنی‌دار نیست. یعنی در روستاهای مذکور وزن جمعیتی در جذب امکانات و خدمات چنان مؤثر نبوده است و عوامل دیگر جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی (مانند موقعیت ویژه، اعمال نفوذ سیاسی، قدرت اقتصادی و...) نقش بیشتری داشته‌اند. ولی بین رتبه جمعیتی و رتبه توسعه‌یافتگی روستاها در سطح ۰/۰۵ خطا رابطه معنی‌داری وجود دارد که نشان‌دهنده تأثیر اندازه جمعیتی بر توسعه روستاهاست. در حالی که بین درجه برخورداری خدماتی و درجه توسعه‌یافتگی رابطه قوی برقرار است و در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است. جدول ۱۲ درجه همبستگی بین رتبه‌بندی‌های مختلف روستاهای نمونه را نشان می‌دهد.

جدول ۱۲- ضریب همبستگی بین رتبه بندی‌های مختلف روستاهای نمونه

رتبه درجه توسعه‌یافتگی	رتبه درجه برخورداری خدماتی	رتبه جمعیتی	درجه همبستگی
۰/۵۴۲۸۵۷	۰/۳۷۱۴۲۹	۱	رتبه جمعیتی
۰/۹۱۶۴۸۴	۰/۹۵۱۶۴۸	۰/۳۹۳۴۰۷	رتبه خدماتی
۰/۹۴۲۸۵۷	۱	۰/۳۷۱۴۲۹	رتبه درجه برخورداری خدماتی
۱	۰/۹۴۲۸۵۷	۰/۵۴۲۸۵۷	رتبه درجه توسعه‌یافتگی

منبع: جمعه‌پور، ۱۳۸۴

مهاجرت از روستا و اندازه و رتبه جمعیتی روستاها

ضریب همبستگی بین دو متغیر تعداد مهاجران از روستا و تعداد جمعیت برابر با ۰/۸۹۷ به دست آمده است که با سطح اطمینان ۹۹ درصد رابطه معنی‌داری را نشان می‌دهد. همچنین بین مهاجرت و رتبه جمعیتی روستاها نیز میزان همبستگی برابر با ۰/۸۳۵- به دست آمده است که با سطح اطمینان ۹۹ درصد حاکی از رابطه‌ای معنی‌دار و معکوس بین رتبه جمعیتی و میزان مهاجرفرستی است. به این معنی که رتبه‌های عددی بزرگ‌تر مهاجرفرستی کمتر و رتبه‌های عددی کوچک‌تر مهاجرفرستی بیشتری داشته‌اند. به عبارت دیگر رتبه یک جمعیتی، که بزرگ‌ترین روستا از نظر جمعیتی بوده است، بالاترین مهاجرفرستی به شهر و رتبه ۱۴ یا کوچک‌ترین روستا از نظر جمعیت، کمترین مهاجرفرستی را داشته است. بنابراین، بین تعداد جمعیت روستا و تعداد مهاجران از روستا رابطه قوی وجود دارد. می‌توان این مسئله را این گونه تحلیل کرد که با توجه به قابلیت‌های محدود روستاها به ویژه در شرایطی که تحول اساسی در توسعه آنها صورت نگرفته است، اضافه جمعیت روستاها به سوی شهرها سرریز می‌شود و از این طریق روستاها در حد ظرفیت جذب خود جمعیت را نگه می‌دارند. بنابراین، راه اساسی

مهاجرت از روستا و درجه برخورداری خدماتی روستاها

محاسبه همبستگی بین مهاجرت از روستا به شهر به عنوان متغیر وابسته و درجه برخورداری خدماتی که معیار دقیق تری از وضعیت خدماتی روستاهاست، به عنوان متغیر مستقل، رابطه بین دو متغیر را به شکل دقیق تری توصیف می کند. بر این اساس ضریب همبستگی بین دو متغیر $0/492-$ به دست آمده است. با مراجعه به جدول معنی داری ضریب همبستگی مشخص می شود که ضریب به دست آمده با درجه آزادی ۱۲ در سطح خطای $0/01$ و $0/05$ معنی دار نیست و به عبارت دیگر رابطه معنی داری بین وضعیت برخورداری خدماتی روستاها و مهاجرت روستاییان به شهرها وجود ندارد.

همچنین محاسبه همبستگی بین میزان مهاجرفرستی و رتبه خدماتی روستاها که بر اساس تعداد خدمات موجود در هر روستا مشخص شده است، ضریب $0/558-$ را نشان می دهد که با مراجعه به جدول معنی داری ضریب همبستگی مشخص می شود رابطه مذکور با درجه آزادی ۱۲ در سطح خطای کمتر از $0/05$ درصد معنی دار است و در سطح خطای کمتر از $0/01$ معنی دار نیست. هرچند ضریب به دست آمده رابطه معکوس بین دو متغیر را نشان می دهد ولی این رابطه بسیار ضعیف است و می توان این گونه نتیجه گرفت که افزایش تعداد خدمات در روستاها تأثیر چندانی بر کاهش مهاجرت روستا به شهر ندارد.

مهاجرت از روستا و درجه توسعه یافتگی روستاها

محاسبه همبستگی بین مهاجرت از روستا به شهر به عنوان متغیر وابسته و درجه توسعه روستاها به عنوان متغیر مستقل، ضریب همبستگی برابر با $0/609-$ را نشان می دهد. ضریب به دست آمده در سطح $0/01$ و $0/05$ خطا معنی دار است. به عبارت دیگر بین

مهاجرت از روستا و میزان درآمد خانوارهای روستایی

ضریب همبستگی بین مهاجرت از روستا به عنوان متغیر وابسته و میزان درآمد ماهیانه خانوارها به عنوان متغیر مستقل برابر با ۰/۵۸۸ است که نشان می‌دهد رابطه مستقیم و ضعیفی بین مهاجرت و درآمد خانوارها وجود دارد. با مراجعه به جدول معنی‌داری ضریب همبستگی مشخص می‌شود که با درجه آزادی ۱۲ ضریب به‌دست آمده در سطح ۰/۰۵ خطا معنی‌دار است ولی در سطح ۰/۰۱ خطا معنی‌دار نیست. به عنوان نتیجه‌گیری از این رابطه می‌توان گفت که حتی اگر رابطه مستقیم و ضعیف بین میزان درآمد خانوارها و مهاجرت از روستا به شهر را بپذیریم این موضوع در مورد روستاهایی درست است که درآمد اصلی آنها از طریق فعالیت‌های غیرکشاورزی به‌دست می‌آید. زیرا درجه توسعه‌یافتگی در روستاهایی که درآمد اصلی آنها از طریق فعالیت‌های تولیدی و کشاورزی بوده است رابطه معکوسی را با مهاجرت نشان می‌دهد. به‌طور کلی آمار مربوط به درآمد خانوارها و رابطه به‌دست آمده با توجه به ضریب خطای بالای آمار مربوط به درآمدها باید با احتیاط بررسی شود.

نتیجه گیری

۱- نظریات مختلفی در مورد مهاجرت از روستا به شهر و دلایل آن وجود دارد. در مهم ترین این دیدگاه ها عده ای بر تفاوت سطح امکانات و خدمات بین شهر و روستا و عده ای بر تفاوت اقتصادی و درآمدی و فرصت های اشتغال بین شهر و روستا تأکید می کنند. صرف نظر از دلایل مهاجرت که می تواند در مکان و زمان های مختلف متفاوت باشد، بر این نکته باید تأکید کرد که مهاجرت از روستا به شهر زمانی که بی رویه است، نه تنها برای مکان های مقصد مشکلاتی را به وجود می آورد، بلکه عاملی برای عدم موفقیت برنامه های توسعه روستایی نیز تلقی می شود و عده ای معتقدند که در نهایت این مهاجرت ها به ضرر جوامع روستایی است. چنان که تحقیق کمسیون مشاوره ملی رییس جمهوری آمریکا، درباره فقر مناطق روستایی در سال ۱۹۶۷ چنین نتیجه گیری کرده است که «مهاجرت عده کثیری از روستاییان از مناطق روستایی کم درآمد، بدان معناست که روستاییان باقیمانده در روستا احتمالاً با شرایط سخت و دشوارتری روبرو خواهند شد». این نتیجه گیری نشان دهنده نظریه تعادل نسبی است، یعنی جمعیتی که کاهش یافته سبب عدم تعادل در نیروی کار می شود و در نتیجه درآمد و سطح رفاه افراد باقیمانده را کاهش می دهد (Taylor and Martin, 2000: 22).

۲- نتیجه تحقیق در مورد روستاهای نمونه نشان می دهد که بین سطح توسعه روستاها و میزان مهاجرت رابطه معنی داری وجود دارد و هرچه روستاها از سطح توسعه بالاتری برخوردار شوند میزان مهاجرت روستا به شهر در آنها کاهش می یابد. ولی بین سطح برخورداری خدماتی و میزان مهاجرت رابطه معنی داری وجود ندارد. بنابراین:

۳- با توجه به نبود رابطه معنی دار و قوی بین درجه برخورداری خدماتی روستاها و مهاجرت، این دیدگاه که توسعه روستاها نیازمند خدمات رسانی بیشتر است مورد تردید واقع می شود. به عبارت دیگر خدمات رسانی به روستاها اگر بدون توجه به

- ۴- یکی از اهداف اصلی توسعه روستایی در سال‌های بعد از انقلاب کاهش مهاجرت روستا به شهر بوده و راهبرد اصلی توسعه نیز بر خدمات رسانی به روستاها و کاهش تفاوت سطح برخورداری خدماتی بین شهرها و روستاها بوده است.
- ۵- افزایش روند مهاجرت روستاییان به شهرها علی‌رغم بالا رفتن سطح برخورداری خدماتی روستاها نشان می‌دهد که خدمات‌رسانی بیشتر به روستاها به معنای توسعه بیشتر آنها نیست و در بسیاری از موارد این راهبرد تنها به افزایش هزینه‌های توسعه و اتلاف سرمایه‌ها انجامیده است.
- ۶- عدم وجود رابطه بین سطح برخورداری خدماتی و مهاجرت از روستاها که به وسیله این تحقیق تایید شده است، نشان می‌دهد که در راهبرد توسعه روستایی کشور باید بازنگری اساسی صورت گیرد.
- ۷- تایید وجود رابطه بین مهاجرت روستاییان به شهرها و سطح توسعه روستا نشان می‌دهد که برای کاهش مهاجرت بی‌رویه از روستاها به شهرها باید زیربناها و توان تولید و سطح اشتغال روستایی بهبود یابد و این امر تنها از طریق تغییر مسیر برنامه‌های توسعه روستایی از هزینه کردن در بخش خدمات‌رسانی به سرمایه‌گذاری در بخش تولید و به ویژه تولید کشاورزی امکان‌پذیر است.
- ۸- نتیجه نهایی تحقیق بیانگر این است که مهاجرت بی‌رویه از روستا به شهر همچنان یکی از مهم‌ترین مسائل ملی است که می‌تواند جریان توسعه کشور را با مشکلات جدی روبرو سازد و تنها راه‌حل آن نیز توسعه واقعی روستاها و بخش کشاورزی است. رسیدن به این مهم نیازمند نگرش سیستمی به توسعه روستایی و تدوین راهبرد توسعه روستایی براساس آمایش سرزمین و در نظر گرفتن نیازها و ظرفیت‌های مختلف نواحی روستایی و شرایط متفاوت زمانی است.

یادداشت‌ها

1. Rovenstein
2. Stauffer
3. Zipf
4. Hagerstrand
5. Schultz
6. Sijassted
7. Lowry
8. Rogers
9. Richmond
10. Verma
11. W. Arthur Lewis
12. John Fei
13. Gustav Ranis
14. less-developed countries
15. Bishop
16. numerical taxonomy

۱۷- ترتیب روستاهای نمونه بر اساس تعداد خدمات موجود در هر روستا در زمان مراجعه میدانی (زمستان ۱۳۸۳)

۱۸- ترتیب روستاهای نمونه بر اساس تعداد جمعیت در زمان مراجعه میدانی (زمستان ۱۳۸۳)

منابع

- ایمانی، محمد تقی (۱۳۶۸)، «مهاجرت در کشورهای جهان سوم». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی* دانشگاه فردوسی مشهد. سال بیست و دوم، شماره‌های ۳ و ۴.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و ابراهیمی، محمد امیر (۱۳۸۱)، *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: سمت.
- تقوی، نعمت الله (۱۳۷۱)، *مهاجرت‌های روستا-شهری: درآمدی جامعه شناختی بر نظریه‌ها*. تبریز: ستوده.
- تودارو، مایکل (۱۳۶۷)، *مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه*. ترجمه مصطفی سرمدی و پروین ریسی، تهران: موسسه کار و تأمین اجتماعی.
- تودارو، مایکل (۱۳۷۰)، *توسعه اقتصادی در جهان سوم*. مترجم: غلامعلی فرجادی، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- جمعه پور، محمود (۱۳۸۴)، *ارزیابی رابطه بین سطح توسعه یافتگی روستاهای استان تهران و مهاجرت به شهر تهران*. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

- جمعه‌پور، محمود (۱۳۸۵)، *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی، دیدگاهها و روش‌ها*. تهران: سمت.
- خطیب، محمد علی (۱۳۷۳)، *اقتصاد توسعه*. تهران: دانشگاه آزاد.
- داتا، ام. (۱۳۶۵)، *روش‌های اقتصاد سنجی*. ترجمه ابوالقاسم هاشمی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- سازمان برنامه و بودجه (۱۳۶۳)، *مطالعات پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران، کتاب چهارم، کلیات و اصول سازماندهی فضای کشور و خلاصه مطالعات*. تهران.
- گاتا، سابراتا (۱۳۸۰)، *درآمدی بر اقتصاد توسعه*. ترجمه زهرا افشاری، تهران: دانشگاه الزهرا.
- لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸)، *نظر مهاجرت*. شیراز: نوید شیراز.
- Taylor, J. Edward and Martin, P. L. (2000), "Human capital: migration and rural population change", in: *Handbook of Agricultural Economics*. New York: Elsevier Science.
- Bishop, C. E. (1967), *Farm Labor in United States*. New York: Colombia University Press.
- Jorgenson, D.W., (1967), "Testing alternative theories of the development of a dual economy". in: Adelman. I and Throebecke, E (eds) *The Theory and Design of Economic Development*. Baltimor: The Johns Hopkins University Press.
- Ranis, G. and Fei, J.C.H. (1961), "A theory of economic development". *The American Economic Review*. 51:533-65.